

8. - էջ 250, առղ վարէն 1. «Հայոց թագաւորք»: Ուզզելի՝ Հռոմոց թագաւորք:

9. - էջ 254, առղ վարէն 15. «Եւ առ որս գրցին»: Ուզզելի՝ Առ որս գրցն»:

10. - էջ 372, «Իւնակ 1, առղ վարէն 20. «Զոր կամաւորն զծեցի»: Ուզզելի՝ զորնեցի»:

11. - էջ 374, առղ վերէն 16. «1287»: 1298. Տող 29. Տար: Որ: Տող վարէն 7. «Ոչ»: Որ: Տող 5. «1288»: 1298 = Զիել:

12. - էջ 377, թիւ 15, Օհշատակարան. «Հրամանաւ ... պատարագին»: Կը ներկայացնէ Կիլիկիայի Վարդանի գրած ժիշտակարանին միջին ժամը, որ կը գտնուի էջ 375, թիւ 11, բ:

13. - էջ 379, «Իւնակ 1, առղ վերէն 6. «Կաթողիկոսացցու»: Ուզզելի՝ Կաթողիկոսացցու Նոյն էջ, «Իւնակ 2, առղ վերէն 1. «Որ ասոց է Ած առ Դութիւն Ուզզելի՝ Որ ասոցած է առ Դութիւն»:

14. - էջ 380, առղ վերէն 15. «Ի քա կառանգէ զնվաս կախկոպոսէ»: Նվաս: Նոյն էջ, առղ 20. «զեպիսկոպոսն Դեազրկութան»: Գրագրկուն»:

15. - էջ 384-5, թիւ 24, Հմետ: էջ 382. թիւ 21. Մատենադարանի թիւ 1811 ձեռագրէն առանաւ յիշտակարանը ունի պահու կամ առելի. Ա իրարու խառնուած բառեր, և այլ գրիպակները:

16. - էջ 409, առղ վերէն 21-22. «առած առեւելոց ... հօր և ուսուցիչ. զես բասցեալ առնն ու կրտոնիք»: Ուզզելի՝ առեւելեաց, «ուսուցիչ, առնն, կրտոնիք»: Նոյն էջ, առղ վարէն 2. «Եւուուրինեան Ուզզելի՝ նումազին» Տող 19. «Եւրզիկա»: Ուզզելի՝ նենցուի:

17. - էջ 427, առղ վարէն 22. «Astrology»: Ուզզելի՝ Astronomy: Նոյնպէն էջ 433, երիցու: Յաջորդ էջին վրայ ալ չորս անգում»:

Կ'արծէ յիշելի որ գիրը կը պարունակէ բազմաթիւ նկարներ, որոնք Մէկ կողմէն կը զարգարեն հասարը և միաձ կողմէն՝ Կ'ընդարձակէն: Ընթերցողներուն ծանօթձւթիւնները ներկայացնուած նիւթերուն շուրջը»:

Եսայի Նչեցիի զնկովորած Ռւսութառ քանակները երկութիւն է մեր պատմութեան մէջ. զոյն արժանուուր կերպով

ՄԱՀՈՒԱՆ ԴԱՐՄԱՐՁ ՉՈՅՑ ՎԻՊԱՍԱՆՆԵՐՈՒ

Վեպը մին է գրական բազմաթիւ սեւ սերէն: Աև մին կարեարգոյններէն, որ իր փառքի դադարթնակետին հասու անցնող գարուն ու իր սիրագին նուանումները արձանագրեց Թուրոսյի, Հիւկոյի և նմաններու գրչով: Խոկ պատմական վէպը ունեցաւ իր ուրօնն դիրքն ու կարեարութիւնը թէ Արքելիքի (բարին եաբն անունել թուրախին ու Շանկան) ու Սերենց (Տաթ-Յազէն Երշմանեան), մեր ժամանակաւ թագորանի նակողիի թեկրէն, եղան առաջեանքը (ըլլալէ եաք հրթագիրները) հայ պատմական վէպին: Ճակատագիրը ուզեց որ երկուքն ալ նոյն թօւտիանին (1888) փակէն իրենց նաշիւը մեր առ առերախա աշխարհին հետ, Առաջինը, առ մէջի բազմաթիւն, կարելի է նկատել վաղաճե (53 էր ասրիքը): Երկրորդը չեցուն էր ծերութիւն առնամնին (86):

Մաֆֆի առեն մը եղած է մեր ամենէն սիրուած - ու ընկանօրին՝ կարդ գացուած - նեղինակներէն մէկը: Իր ժշտութիւնէն, Անսի Աքաղաղը, և առաջի Մելիթաւթիւնները, «Աննթը և այլ գործերը մենք սիրած ենք ու գատած»

ներկայացնելու համար կ. Գ. Խաչերեանի թափած ճիզզ գնահատելի է մեծապէս: Ճառ քաներ պարզուած և լուսարանուած են իր գրչով, որքան ոյ թօյէ կու առյին արածագրեի ի պատմէնները, Փրափ. կ. Գ. Խաչերեան ժառենագրական իր հարուստ վատակին վրած արժեքուուր յաւելում մը իս կ'իրացործէ իր այլ բազմաշինուար երկուվէ:

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

մեր գոսագրքերու կողքին Սերենցն, այլ («Թէոդորոս Աշտուածի», «Թորոս Լևոնի», «Երկունք թ. Դարու») հիւրընկալուած է գոպրցուկանի մեր պայզուասկէն ներս։ (Սերունդ մը եաք Փոխուած են մեր Աստիասիրութիւններն ու մատյանութիւնները։ Ճակատը պիտի համբուրէի այսօրուան հայ պատասխին, որ իր գոսագիրքին հետ ու քով իր պայզուասկին մէջ ունիսար գրական երկ մը։)

Թալիսթոյով («Պատասխազմ և հայոցութիւն»), Տառայսերով («Թարածազով Եղբայրները», «Ունիր և Գարիծ») և Վիքիք թօր Հիւրայով («Թշուառները», բազմահատոր, մին աշխատնի մաննածաւալուն վէպէրէն) իր սոկետարք պարու պատմական վէպը նման կամ նուող յախղութիւններ արձանագրեց նույն և տարրեր Եւրոպական երկիրներու մէջ (Ռուսիան ալ կը գտանմ տառնց շարքին։ Հակառակ որ իր ժարմին մէծագոյն մասը կ'իյնայ Ասիոյ մէջ, իր սուզեղին ցոլքերն ու որտին տրոփը կու գան Եւրոպայէն) Ֆլուգէրի («Ստուած Պօվարի», Ֆրանս), Տիքընդի («Տէյլիս Թօփրոֆիլա», Եւրկոս Թաղաքներու Պատմութիւնը», Անդիս), Սերգանդէսի («Յօն Թիշօթ», Սպանիս), Երկիրը արձատանդ գտան Գերմանիոյ (Կէօթէ), Իտալիոյ (Ալպէրթօ Մօրագիա), դարձեալ Բաւարոյ (Փաչէին) և աւելի ուշ Իրլանդայի (Ա. Ջոյս) և Անդերիկայի մէջ (Հէմֆինկուէտ)։ Նախառն գործեր պիտի են գտնարումոր գտանալ այսօր։

Մեր մէջ, Օշականէն բացի («Ստեփանոս Սիւենցի», «Անսացորդաց»,) կ'արժէ յիշէլ Խորհրդայնացաւմէն եաք հրազդարկ իշտա և վարդահանքաց (Խերենիկ Դմեթիւնան), «Պատ Թագուարը» (Ստ. Զօրեան) և «Միթթար Սպարտիսաց» (Սեր Անդրադանան), Անդրէս, Աւորը Թաղաքի մէջ; Հրանդ Նոգդաշեան փորձն իր «Երառամատա Կ'երթայ Անյօշ Բներդը» վերադադանացնել փառաւոր էջ մեր արիւնագիր պատմութիւնէ։

Չափազնացած շեմ ըլլար կը խորհիմ երէ ըստ թէ հայ միաբը — գրական գիտնի զրայ անշառչաւ և եղած է աշխարհի ամենէն բիդուններն, գլուխ իր արտակարութեան, քառակի անսակէւն, մանա-

ւանդ երբ մեր փոքր թիւին հետ նկատի առնենք զմոխային այն պայմանները որոնց մէջէն և որոնց ի հեճուկու ստեղծագործած է իր պատմութեան և ճոկատագրին նման իր հոգեկան կառույցով ալ բացարկի այս մոզավուրգը, բերելով իր մաքի ու հոգի սոկին իր զերթերուն ու վիշտերուն գիմաց կուղող ու անկարեկիր կեցող մեր աշխարհին։

Այս սիւնակները նպատակ չունին ընթերցողի մտքին բախտլ կեանք քի ծալքերը խնդրոյ առարկայ վէպի մեր վարպետներուն։ Միջուկին քաղցրութիւնը իր լեզուին ոտկ ունեցողին համար փոյթ չէ կազին գոյնն ու փայլը։ Մեր մշակոյթի երախտաւորները արդար նինջը էս խռովի այն ատեն միայն, երբ մեր նորանաս սերունդը իր գրական ծարաւը — բառը կ'արձանագրիմ տառնց դոյզն վարսնումի։ Մեր ծարաւները բազմաթիւ են, երկարելով ամենէն բնականէն (որ է յուրի ծարաւը) և հասնելով ամենէն անձմորդկայինին (արեան ծարաւը) — յագեցընելու համար կը դիմենք օտար՝ այլ մանաւանդ պղտոր աղքիւրներու, մեր գրական ճաշկն ու նկարուգիրը խաթարելու կոչուած։ Պ. Դուրեանը յիշելով՝ երբ անխնայօրէն թողունք որ թառամի անոնց պայման յիշատակը։

Բարիքը պատմական վէպին։ Պատմութեան դասագրքի սեզմ էջերուն մեզի տուղ չկրցածն և անշուշտ, պատմութեան սրաց գէմքերը գէտքեր կամ շրջաններ կննդանագրելով մեր իմացողութեան, համագրական առաջուրթեամբ, գարձնելով զանոնք առիւնքնոց ու բարախուն։ Պատմութիւնը պէտք է վերսպահեցն հարցազարդէն, մաքրուած իր գիրաւն ու խշշերանքէն։

Գիտի ուղեկինք քիչ, մը աւելի տառածուից։ Բայց չընանանք որ պարտքին տակն ենք շարժելու պլատին տակը ժանուու միաս ժամանակին։ Մեր ոտքերը երկարելու ենք հապակով մեր վերծանին, ինչպէս սիրած է ըստ նույն մեր գրախառն — ու ինչու չէ՞ իմաստան ու օգովորդը։

Գ. ՑԱՐՑԱՐ